

ŞARK KLASİKLERİNDE TÜRK İMAJİ*

TURKISH IMAGE IN EASTERN CLASSICS

Bekir BİÇER**

Öz

Yazının kullanılması ile sadece tarih değil, insanlığın yazılı birikimi de başlamıştır. Şark toplumlarından Çinliler, Hintliler ve Farmlar zengin bir yazılı birikim oluşturarak insanlığa edebî ve felsefî birikimler kazandırmıştır. İslâm uygarlığının oluşumuna paralel olarak İslâm halklarından kabul edilen Arap, Fars ve Türkler de yazılı toplumlar halkasına dâhil olmuşlardır. Müslüman halklar eski uygarlıklara ait eserlerin tercümesi yanında yeni, orijinal ve zengin bir külliyat oluşturmuşlardır. Başta İslâm toplumları olmak üzere Asya halklarının oluşturduğu bu yazılı birikime daha sonraları Şark Klasikleri adı verilmiştir. Şark Klasikleri çoğu tasavvufî ve edebî eserler olmak üzere seyahatnâme, nasihatnâme, siyasetnâme, menâkıbnâme türünden eserlerdir. Bu tür eserlerin yazımına Türk devlet adamları önemli katkılar sağlamıştır. Şark Klasiklerinde Türklerin tipolojisi, ahlakı, savaşçılığı, kahramanlığı, devlet adamlarının adaleti, sultanların sanatçıları himayesi, hanımlarının güzelliği, köle ve uşakların terbiyesi ve benzeri konularda kayda değer bilgiler vardır. Bu makalede Şark Klasikleri olarak bilinen eserlerde “Türkler hakkında ne tür bilgiler verilmiştir?”, “Bu kitapların yazılmasında Türk devlet adamlarının rolü nedir?” ve “Türkler Orta Çağ’da nasıl bir imaj bırakmıştır?” gibi sorulara cevaplar aranacaktır.

Anahtar Kelimeler

Şark, Şark Klasikleri, Türkler, Türk İmajı

Abstract

With the utilization of writing, not only history but writing accumulation ,too, commenced. Eastern societies, especially Chinese, Indians, and Persians made a serious amount of literary and philosophical contributions to humanity by forming writing accumulations. In parallel with the formation of Islamic civilization, the societies which are accepted as Islamic populace fell under the

* Bu makale Türklerin İslâmlaşma Süreci adlı kitabın ekinde düzeltilmiş ve geliştirilmiştir.

** Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Tarih Bölümü, Konya/Türkiye, bekirbicer004@gmail.com.

societies with writing accumulations. Muslims, besides translating works that belong to ancient civilizations, formed an original and rich corpus. This accumulation of writings created by Asian societies, mainly Islamic societies, was later named Eastern Classics. Eastern Classics, although mainly mystical and literary works, consist of travelogues, advisories, political treatises, and legends (menâkıbname). Turkish statemen also made crucial contributions to writing of these types of works. There is noteworthy information in Eastern Classics about the Turks' typology, ethics, belligerency, heroism, the justice of the Turkish statesmen, Sultans' protection of artists, the beauty of Turkish ladies, the manners of their slaves and servants etc. In this article, we will seek for the answers to the questions such as "What kind of information was given on Turks in these sources?", "What is the role and influence of Turkish statesmen in the writing of such books?" and "What kind of impression did the Turks leave in Middle Age?".

•

Keywords

Eastern, Eastern Classics, Turks, The Image of Turks

GİRİŞ

Yazı insanlığın en önemli icatlarından birisidir. İlk Çağ'da Asya'da yazılı kültürel birikime ilk ve en fazla katkısı Sümerler sağlamıştır. Asya'da İslâmiyet'ten önce Çinliler, Hintliler ve İranlıların zengin bir yazılı birikimleri vardı. İslâm fetihlerinin artması, Müslümanların geniş bir coğrafyaya yayılmalarıyla birlikte İslâm edebiyatı da doğmuştur. Bu süreçte Araplar, Farslar ve Türkler edebî birikimin oluşmasına katkı sağlamıştır. İslâm'ın Müslümanları ilme teşvik etmesi, devlet olmanın gereği olarak kendi yazılarını kullanma zorunluluğu ve İslâm eğitim kurumlarının doğması İslâm edebiyatını zenginleştirmiştir. İslâmiyet yayıldıktan sonra Müslümanlar kendilerinden önceki birçok milletin kültürel birikimlerini Arapça ve Farsça'ya tercüme etmiştir. Müslümanların farklı kültürlerden yaptıkları tercümelemler zengin bir edebî külliyyat oluşturmuştur. Edebiyat, din, felsefe, mitoloji, seyahatnâme, nasihatnâme, siyasetnâme, menâkıbnâme ve tasavvuf alanındaki bu eserlerin hepsine birden sonraki zamanlarda Şark Klasikleri adı verilmiştir. Bu tür eserler dünya klasikleri olarak da bilinmektedir. Dünya kültürel mirası olan bu kitaplar dünyanın her tarafında asırlardır yayınlanmakta ve okunmaktadır.

Şark Klasikleri Hint, İran, Fars ve Türk gibi farklı milletlerin kültürel birikimlerinden oluşmuştur. Bu tür eserler en çok İslâm coğrafyasında kabul görmüştür. Şark Klasiklerinin yazarları galiba en çok Türk İslâm devletleri tarafından desteklenmiştir. Şark Klasikleri farklı milletlerin katkılarıyla oluşmuştur. Şark Klasiklerinin ait olduğu milletler ve kitaplardan bazıları şunlardır: Mahabharata, Pañçatantra, Kelile ve Dimne, Upanişadlar, Tûtînâme ve Sinbadnâme Hintlilere aittir.

Şehnâme, Mantku't-Tayr, İlâhînâme, Esrârname, Musîbetnâme, Tezkiretü'l-Evliyâ, Bostan, Gülistan, Baharistan ve Şeyh-i San'an Hikâyesi Fars edebiyatına aittir.

Makâmât-ı Harîrî, Binbir Gece Masalları, Kitâbu'l-Ferec, Ba'deş-Şidde, Kitâbu'l-Egânî ve Latifeler Kitabı Arap edebiyatına aittir.

Türk edebiyatından ise Kutadgu Bilig, Kıssatu'l-Gurbetü'l-Garbiyye, Mesnevî, Mantku't-Tayr (Gülşehrî), Lisânü't-Tayr, Harnâme, Mahzen-i Esrâr, Nefhatü'l-Ezhâr, Kırk Vezir Hikâyeleri, Dede Korkut Hikâyeleri, Battal Gazi Destanı, Danişmend Gazi Destanı, Müseyyeb Gazi Destanı, Sarı Saltuk Destanı,

Hız. Ali Cenkeri'nin yanı sıra Kerem ile Aslı, Tahir ile Zühre, Şem ile Pervane, Leyla ile Mecnun, Hüsn ile Aşk¹ gibi eserlerdir.

Şark Klasikleri konu ve üslup açısından birkaç gruba ayrılabilir:

1. Masal, hikâye ve destan ağırlıklı klasikler: Kelile ve Dimne, Tûtînâme, Binbir Gece Masalları, Şehnâme...

2. Nasihat ve hikmet ağırlıklı klasikler: Kâbusnâme, İlahînâme, Gülistân, Mahzen-i Esrâr...

3. Tasavvuf ağırlıklı klasikler: Mantıku't-Tayr, Mesnevî, Füsûsu'l-Hikem, Tezkiretü'l-Evliya, Gülşen-i Râz...

4. Şiir türünde olan klasikler: Muallakât, Hayyam'ın Rubaileri, Hafız'ın Şiirleri...

5. Sosyal içerikli klasikler: Mukaddime, Seyahatnâme, Siyasetnâme, Baharistân, Devletşah Tezkiresi vs. Burada verdiğimiz örnekler ve yaptığımız tasnif çok geneldir. Ayrıca bu klasikleri kesin çizgilerle sınıflandırmak da imkânsızdır. Mesela İlahînâme şiir türünde bir eser olmasına rağmen nasihatler de mevcuttur; Mesnevî'de de birçok masal ve hikâye yer alabilmektedir."²

Şark Klasiklerinin Ortak Özellikleri

"Söz ve Mana İlişkisi: Şark Klasikleri söz dünyasından mana evrenine geçişin sayısız örneğiyle doludur. Orada söz birdir, mana birçok; söz somuttur, mana soyut; söz gerçektir, mana hakikat; söz mecazdır, mana mecazîdir.

Faydacı ve Öğretici Yön: Şark Klasikleri, az sözle çok şey anlatmak gayesini taşıyan bir hayat felsefesinin yansımalarını içerir. Bu metinlerde Şark filozof, bilge ve mutasavvıflarının, faydacı ve öğretici yönü ön plana çıkarma gayreti her zaman kendini baskın bir şekilde hissettirir.

"Nasıl" Değil "Ne" Anlatıldığının Öncelenmesi: Şark Klasiklerinin hâkim olan özelliği 'nasıl' değil 'ne' anlatıldığının öncelenmesidir.

Hikmet ve Eğlence: Şark hikâyesinin iki temel taşı vardır: Hikmet ve eğlence. Bu hikâyelerde hikmet eğlenceden önce gelir. Yani Doğu hikâyelerinin eğlenceli tarafı asla kahkaha attırmaz. Onlar daha çok eğlendirirken ders vermeyi, insanı ince ve derin anlamlar dünyasına çekip tebessüm ettirerek hikmete, ahlaka, hakikate yaklaştırmayı hedefler. Doğu klasiklerinin eğlenceyle hikmeti birlikte ihtiva etmesi bu hikâyelerin her seviyedeki insan tarafından rahatlıkla anlaşılmasını sağlamıştır.

¹ Selçuk Çıkla, "Unutulan Hazineler Doğu Hikâyeleri", *Dil ve Edebiyat Dergisi*, Temmuz 2009, S. 7, s. 70.

² Yusuf Çetindağ, "Şark Klasikleri ve Özellikleri", *Dergah*, Yıl 2006, S. 191, s. 9-15.

Kıssadan Hisse: Şark Klasiklerinin temel amacı ne tek başına eğlendirmek, ne de tek başına düşündürmektir. Belki eğlendirirken düşündürmek, ancak daha ziyade düşündürmektir. Düşündürmekten asıl maksat ise “kıssadan hisse” çıkar(tır)maktır. Bu hikâyelerde; eğlenirken hikmete ulaşılır, kıssa okunurken hisse çıkarılır.

Bireyi Arındırmak: Doğu hikâyelerinin konu ve temaları daima hikmet, erdem, olgunluk, aklî davranış, hatalardan kaçınma, nefsi arındırma, Tanrı’ya bağlılık, sadakat, güzel ahlak, dostluk, adalet, cömertlik gibi yüksek değerler üzerinedir. Doğu hikâyesi insanı arındırmayı amaçlar. Öfkeden, şehvetten, dünyaya tamahtan, akılsızca davranmaktan, her türlü kötü huy, düşünce ve davranıştan arındırmaktır.”³

Şark Klasiklerinin Felsefesi

“Şark, bütün vahiylerin neşv ü nema bulduğu mümbit bir coğrafya ve bütün peygamberlerin anayurdudur. Şark, tarih boyunca feragat, mertlik, diğerkâmlık, cömertlik, hayâ, dostluk, sadakat, hikmet, adalet, nefis terbiyesi gibi birçok güzel huy ve yüksek kavramın yurdudur. Doğu’nun hayat felsefesi, insanı yaşatmak olan bir geleneğin temsilcisidir. Bu felsefe orada yüzlerce klasik eserin doğuşuna zemin hazırlamıştır.

Şark Klasikleri, Doğu’nun ahlakçı ve insanın nefsini dizginleme, temizleme, arındırmaya dönük hayat felsefesinin yansımalarını içeren metinlerdir. Doğu felsefesi yıkmayı değil yapmayı, sadece bireyi değil bireyle birlikte toplumu, maddeyi değil manayı, ben’i değil başka ben’leri yüceltir. Doğu’nun binlerce yıl boyunca ilahî kelimeler ve emirlere muhatap olan dünyası, zaman içinde bu coğrafyada üretilen eserlerin de önemli bir kısmının akl-ı selim, güzel ahlak, hikmet ve erdem gibi yüksek değerler üzerine bina edilmesini zorunlu kılmış gibidir. Hakikaten daima erdemli insana ulaşmayı hedefleyen kutsal metinler gibi Şark Klasikleri de yine insanları erdem sahibi olmaları yönünde sürekli yetiştirmenin yollarını göstermiştir.”⁴

Türkler Müslüman olduktan sonra din ve bilim dili olarak Arapça’yı, saray ve edebiyat dili olarak Farsça’yı kullanmıştır. Şark Klasikleri İslâm medeniyetinin ortak ürünleridir. Bu kitapların yazılmasında ve yayılmasında Müslüman Türk devletleri çok ciddi katkı sağlamıştır. Müslüman-Türk devletlerinin İslâmî ilimlerde ve edebiyatta söz sahibi olmaları, Türklerin İslâm coğrafyasına

³ Selçuk Çıkla, “Doğu Klasiklerinin Genel özellikleri, Tesir Alanları ve Yeniden Yayınında Dikkat Edilmesi Gerekenler,” **Doğu Araştırmaları**, Yıl 2012, Cilt 1, Sayı 9, s. 58, 59.

⁴ Selçuk Çıkla, “Doğu Klasiklerinin Genel özellikleri, Tesir Alanları ve Yeniden Yayınında Dikkat Edilmesi Gerekenler”, s. 58.

yayımlarını, yerleşmelerini ve egemen olmalarını kolaylaştırmıştır. Sanatçı ve edebiyatçılar Arapça ve Farsça'nın yanında Türkçe kitaplar da yazmıştır. Türk devlet adamları ise âlim, sanatçı ve şairleri himayeleri altına almış ve onları desteklemiştir. Bütün başkentler hatta sancak merkezlerindeki saraylar ilim adamlarına kapılarını açmış çok sayıda âlim, sanatçı yetişmiş ve şehirler bilim ve kültür merkezi haline gelmiştir. Padişahlar ve şehzadeler, bilim ve sanat adamları ile iç içe olmuşlardır. İlim ve sanat faaliyetleri için medreseler, kütüphaneler, tekkeler, zâviyeler açılmış, sanatçılara bağışlar yapılmış ve ihسانlar dağıtılmıştır. Mesela Devletşah "Tezkire"sinde: "Emir Nasr b. Ahmed-i Sâ mânî, *Kelile ve Dimne* kitabını nazmetmesinden dolayı İran şairlerinden Üstad Rûdegî'ye seksen bin gümüş dirhem vermiştir."⁵ notunu düşerek devlet adamlarının sanatçıları desteklediğine dair güzel bir örnek vermiştir. Devlet adamlarının sanatçıları desteklemesi Türk İslâm devletlerinde bir gelenek haline gelmiştir.

Halil İnalçık, Türk devlet adamlarının sanata ve bilime bakışını şu şekilde özetlemiştir: "Doğu'da ve Batı'da, monarşilerde devlet; patrimonyal yapıda olup egemenlik gücü, mülk ve tebaa, mutlak biçimde hükümdar ailesine ait sayılırdı. Hanedanlar arasında rekabet ve üstünlük yarışı, yalnız muhteşem saraylar, hizmetlilerde değil; ilim ve sanatın hâmilliğinde de kendini gösterirdi. Türk-İslâm devletleri patrimonyal bir devlettir. Patrimonyal devlette yüksek kültür, yalnız "yüksek saray kültürü" olarak var olmuştur. Devlette en yüksek mimar, sarayın mimar-başısı, en gözde şair, padişahın ilgi ve lütfuna layık görülen Sultan'uş-şu'arâ idi. Bilgin ve sanatkâr; hükümdarın prestijini, sarayın nâm u şânını yüceltmek için gerekli unsurlardan sayılırdı. Bilgi ve sanatın koruyucusu olan hükümdarın, hakem sıfatını hakıyla yerine getirebilmesi için kendisinin de, ilim ve sanattan payının olması gerekirdi."⁶

XI. yüzyıldan itibaren Türk İslâm devletlerinden olan Sâmanoğulları, Gazneliler, Karahanlılar, Büyük Selçuklular, Harzemşahlar ve Anadolu Selçukluları gibi devletler döneminde devlet adamları bilim ve sanat adamlarını koruyarak İslâm edebiyatının oluşmasına önemli katkılar sağlamışlardır. Türk-İslâm coğrafyasının önemli merkezlerinden olan Semerkant, Buhara, Taşkent, Rey, Herat, Tebriz, Gazne ve İsfahan gibi kentlerde yüksek saray kültürü sayesinde sanatkâr bir sınıf oluşmuştur. Firdevsî-i Tûsî, Şeyh Sâdi Şîrazî, Genceli Nîzâmî, Hâfız, Şebüsterî, Nâsır-ı Hüsrev, Feridüddin Attar, Niyâzî, Molla Câmî

⁵ Devletşah, *Tezkire-i Devletşah*, (Ter. N. Lugal), Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1977, s. 21.

⁶ Halil İnalçık, *Şair ve Patron*, Doğu Batı, Ankara 2003, s. 9-16.

gibi Türk-İslâm dünyasının büyük şair, sanatçı ve yazarları yetişmiştir.⁷ Şark klasikleri bu seçkin sınıfa gösterilen iltifat, yüksek kültür anlayışı, duygu inceliği, sanatkârı korumadaki ilgi ve heyecanları sayesinde gelişmiş ve bu sayede kültürümüz zenginleşmiştir.

Şark Klasiklerinin yazarları, edip ve sanatçılar hangi devirde ve hangi coğrafyada yaşarsa yaşasınlar, hangi konularda eserler yazarsa yazsınlar, eserlerinde bir şekilde Türkler, Türk hükümdar ve sultanlardan söz etmişlerdir. Bu eserlerin çoğu destan, menkıbe, latife ve ahlak kitabıdır. Eserler manzum veya mensur olarak kaleme alınmıştır. Yazarlar yaşadıkları çevrelerin kültürlerini, menkıbelerini derlerken örneklerin bazılarını Türklerden seçmiş, Türk hükümdarlarına ait rivayetlere önemli ölçüde yer vermişlerdir. Şüphesiz bu yazıların bir kısmı doğrudan tarihe kaynak olarak kullanılamayacak derecede efsanelerden oluşmuştur. Malum olduğu gibi menkıbeler, destanlar, hikâyeler aynı zamanda tarihin kaynaklarıdır. Ancak bu kaynaklar ciddi bir tenkide tâbi tutulduğu zaman tarihsel belge niteliği kazanabilirler. Bilgilerin tenkidi yapıldıktan sonra Türk kültür tarihiyle ilgili araştırmalarda müracaat kaynağı olarak kullanılabilirler.⁸

Şark Klasiklerinin yazarları çoğu kez devletle-sarayla iç içe olmuşlar ve bazı tarihî olaylara tanıklık etmişlerdir. Geçimlerini saraydan aldıkları iane ve ihсанlarla sağladıkları için abartılı ve yanlı bile olsa Türk devlet adamlarından, tarihî olaylardan söz etmiş hatta bazıları tarihin akışında aktif rol almıştır. Çünkü bir kısım sanatçılar sultanların nedimi ve gözdesi olmuştur. Şark Klasiklerinde yazarlar değişik vesilelerle Türk hanımlarının güzelliği, Türklerin savaşçılığı, kahramanlığı ve yağmacılığı gibi konularda olumlu veya olumsuz olarak bahsetmiştir.

Şark Klasiklerinde Türklere dair bilgiler veren yazarlar ve eserleri şöyle sıralanabilir: Hâfız, *Divan*'ında sevgilinin sabır istismarını anlatırken "Sabrımızı öyle yağmaladılar ki Türkler de hânı yağmayı ancak böyle kapışır, öyle yağmalarlar" diyerek göçebe Türklere atıfta bulunmuştur. Bir başka beytinde ise, "Ey Çiğil güzeli, sen bu naziklikle, bu güzellikle Hâce Celâleddin'in meclisine layıksın" diyerek Türk güzellerini överken, "Hâfız, güzellere gönül verme, Semerkand Türklerinin Harezmlilere yaptıkları vefasızlıkları gör de ibret al" diyerek Türkleri vefasızlıkla suçlamıştır. Yazar sevgilisine övgüler düzerken "Kâküllerini Türkler gibi kıvrır, talihinde hem hakanlık ihşanı var, hem Cengiz

⁷ Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Akçağ Yayınları, Ankara 2003, s. 139, 140; N. Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, MEB, İstanbul 2014, s. 133.

⁸ Ahmet Yaşar Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler*, TTK, Ankara 1997, s. 33.

Han'ın gayreti." diyerek güzellikle güce birlikte vurgu yapmıştır. "Yarabbi, bu Türk güzelleri ne yiğit, ne kan dökücü erler. Kirpik okuyla her an birisini avlamaktalar. O asker Türk'ün aç gözlülüğüne kurban olayım... Bir tek hırkadan başka bir şeyçiğim yok, bana bile hücum etti." Büyük şair Hâfız *Divan*'ında "Türklerin padişahı münasip gördü, beni kuyuya attı. Rüstem'in lütfu imdadıma yetişip elimi tutmazsa ne çarem var? Çiğil güzeli için sabır kuyusunda yandım yıkıldım da Türklerin padişahı halimi bilmiyor. Nerde bir Rüstem?"⁹ diyerek sitemde bulunmuştur.

Genceli Nizâmî, kıymetli eseri *Mahzen-i Esrar*'da yer alan bir beytinde Türk yağmacılığını eleştirmiştir. "Harap köyden kim haraç alabilir? Türk'ün yağmaladığını kimse elinden alamamış, Hintli köleye de kimse evini ismarlamamış."¹⁰ demiştir.

Molla Câmî, *Baharistan* adlı eserinde: "Çektiğim bütün cefalar Bulgar güzellerinin ellerindedir. Hem de bu cefaları boyuna çekmeye mecburum. Doğrusunu ararsan günah Bulgar güzellerinde değildir. Eğer dinleyebilirsen günahın kimde olduğunu söyleyeyim, hey Allah'ım bu belalar, bu fitneler hep sendendir. Ne çare ki kimse senin ile davaya kalkışamaz. Bir takım insanlar, tüccarlar bizi baştan çıkarmak, deli etmek için Bulgar elinden birtakım Türk güzellerini alır getirirler. Ne olurdu Cenab-ı Hak o ay gibi güzellerin dudaklarını, dişlerini bu kadar güzel yaratmasaydı. O dudaklar, o dişler o kadar güzeldir ki onları gördüğümüz zaman dişimizle dudaklarımızı ısıırıyoruz."¹¹

Feridüddin Attar, *İlâhinâme* adlı eserinde Leys-i Busence'ye ait bir hikâye anlatırken: "Leys-i Busence, dışarı çıkmış, çarşıda yürüyordu. Sitemkâr bir Türk, kafasına bir sille aşk etti. Birisi, a Türk dedi, bu silleyi niye vurdun? Bilmiyor musun o kim? Türk, onun şöhretini duymuştu. Makam ve derecesini de işitince yaptığına pişman oldu. Suçlular gibi özürler dileyerek pirin huzuruna geldi."¹²

Feridüddin Attar 29. Hikâye içinde Türk'ü misal olarak kullandığı bir hikâye anlatmıştır:

"O din divanesi birini gördü,
Ölmüş bir Türk'e telkin veriyordu.
Dedi ona: Mezar çukuruna düşmeden önce
Bu Türk hayattayken Arapça bilmezdi.
Yaşarken doğru dürüst dinlemeyen biri

⁹ Hâfız Şirâzî, *Divan*, (Çev. A. Gölpınarlı) MEB, Ankara 1985, s. 9, 117, 129, 432, 435, 485.

¹⁰ Nizâmî, *Mahzen-i Esrar*, (Çev. M. N. Gençosman), MEB, İstanbul 1990, s. 135.

¹¹ Molla Câmî, *Baharistan*, (Ter. K. Rifat), Meral Yayınları, İstanbul 1970, s. 109.

¹² Feridüddin Attar, *İlâhinâme*, (Çev. A. Gölpınarlı), MEB, Ankara 1991, s. 140, 252.

Ölünce dinler mi? Neden telkin veriyorsun?
Arapça bilmez bu Türk dünyadan göçtüğünde
Toprağın altında Arapça konuşur mu oldu?"¹³

Mevlâna Celâleddin Rûmî ise Türklerin bahadırılığına ve savaşçılığına vurgu yapmış ve demiştir ki:

"Bu beden ruha bir otağdır. Yahut ta Nuh'un gemisine benzer.

Türk sağ oldukça mutlaka kendisine bir otağ bulur, hele hak kapısının azizi olursa." ¹⁴

"Ne mutludur ki o Türk ki savaşa girer, dayanır da atını ateşler, dolu hendeğe bile sürer, ateş dolu hendekten bile sıçratır. Atını öyle bir sürer öyle şahlandırır ki gökyüzüne çıkmaya kalkışır." ¹⁵ "Ebu Cehil, peygamberden kindar Oğuz Türkü gibi bir mucize istedi. Fakat Allah'ın sıddığı mucize istemedi.

Savaş bu bulgur aşını kaşıklamaya benzemez, gel de burada kılıcı gör,
Bu safta demirden yaratılmış bir Hamza lazım,

Savaş, öyle hayal gibi bir hayalden ürküp kaçan her yüreksizin işi değil,
Savaş Türklerin işidir, nazenin kadınların değil." ¹⁶

İlyasoğlu Mercimek Ahmed, *Kabusnâme* adlı klasik eserinde Türklere oldukça geniş yer vermiştir. Saraya kul ve hizmetçiler seçimi bölümünde: "Kul tayfasının iyisini kötüsünü iyi bilmek gerek. Kul tayfasında hepsinden soysuz, mayası bozuk ve kötü huylu olan Kıpçaktır ve Guzi (Oğuz) lerdir. Türkler diğerlerinden daha yüreklidir. Hepsinden gevşek ve tembel olan Çiğil cinsidir. Kısaca Tatar'ın başı mankafa, yüzü yassı, gözleri küçük, burnu etli, dudak ve dişleri çirkin olur. Her uzvuna ayrı ayrı bakarsan, güzel görünmez. Ama tümüne ve bir kez tenine bakarsan Türkmen suretinde gözüktür. Ama Tatar'da bir görüş ve safa vardır ki diğerlerinde o yoktur. Naziklikte ve zarafette Tatar'dan daha iyisi yoktur.

Kısaca bilinsin ki Türk'ten, hangi tayfa içinde olursa olsun güzelliğini anlatmaya değer güzeller de çıkar çirkinler de çıkar. Ama Hindular bunun tersidir. Türk'ün görünüşü gibi görünmez. Çünkü Türk'ün görünüşü ve yüzü tazelik ve güzellikte cümle cinslerden üstün durumdadır. Gel şimdi Türk'ün ayıbına bakalım. Türk cinsinden olan kulun ayıbı odur ki çoğunun yaratılışı kündtür (idraki kısa, anlayışsız) yani bir şeyi öğrenip aklında iyice tutamaz, bilgisizdir. Kibirli, heybetli, kişiliksiz, acı dilli ve sarhoş olurlar. Bahanesiz

¹³ Feridüddin Attar, *Esrarnâme*, (Çev. M. Kanar), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2017, s. 114.

¹⁴ Mevlâna Celâleddin Rûmî, *Mesnevi-i Şerif*, (Ter. V. Çelebi İzbudak), Konya 2017, c. II, s. 9, c. III, s. 93.

¹⁵ Mevlânâ Celâleddin Rumi, *Mesnevi-i Şerif*, c. IV, s. 8.

¹⁶ Mevlânâ Celâleddin Rumi, *Mesnevi-i Şerif*, c. V, s. 34.

savaşır. Gece çok korkak ve hem de yüreksiz olurlar. Gündüzleri yaptıkları yiğitliği gece yapamazlar.

Hünerlerine gelince; onlar bahadır olurlar. Yalansız dostluk ederler, gizlice düşmanlık etmez ya açıkça düşman ya da yardımcı olurlar. Ne iş ismarlarsan başarılılar. İşret zamanı tenleri yumuşak olur. Öyleyse süs için Türk'ten yeğ cins yoktur."¹⁷

Mevlâna, *Fihî Mâfih* adlı eserinde Türklere dair bir hikâyeye anlatmıştır: "Arapça konuşan bir şair, bir padişahın yanına geldi. Padişah Türk idi. Farsça'yı da bilmiyordu. Şair ona Arapça pek parlak bir şiir yazıp getirdi. Padişah tahta oturmuş, divana mensup olan bütün insanlar, emirler ve vezirler de onun önünde sırayla kendi yerlerini almışlardı. Şair ayağa kalktı ve şiirini okumaya başladı. Padişah, aferin denilecek yerde başını sallıyor, hayret gösterilecek yerde hayret gösteriyor, şairin tevazu göstermiş olduğu yerde de iltifat ediyordu. Padişahın mecliste, bu uygun olan ve gereken yerlerde başını sallaması onun Arapça'yı bildiğini gösteriyordu. (Orada bulunanlar): "Padişah bu kadar senedir bizden Arapça bildiğini sakladı. Bu zaman zarfında, eğer uygun olmayan sözler söylemişsek vay başımıza!" dediler.

Padişahın bir has kölesi vardı. Divandakiler toplanıp, bu köleye at, merkep, mal verdiler ve daha başka şeyler de vereceklerini vaat ettiler: "Padişah Arapça biliyor mu, bilmiyor mu? Bunu öğren ve bize bildir. Eğer bilmiyorsa niçin münasip olan yerde başını sallıyordu? Bu onun kerametinden miydi? Yoksa ona ilham mı gelmişti?" dediler.

Bir gün köle, avda bunu öğrenme fırsatını buldu. Padişahı memnun görmüştü. Padişah birçok av avladıktan sonra, köle ona sordu. O da: "Vallahi ben Arapça bilmem. Yalnız, onun bu şiiri yazmaktaki maksadını bildiğim için başımı sallayıp iltifat ediyordum. Anlaşıyor ki bu adamın maksadı övmekti ve o şiir buna vâsita olmuştu. O maksat olmasaydı, bu şiir söylenmiş olmazdı." dedi. Binaenaleyh eğer maksada bakacak olursak ikilik kalmaz. İkilik teferruattadır. Esas birdir."¹⁸

"Bir gün Mevlâna hazretleri buyurdular ki: "Bizim türbemizi yedi defa yapacaklar. Sonuncu defa zengin bir Türk çıkacak, onu bir tuğlasını altından bir tuğlasını da ham gümüşten olmak üzere yapacaktır. Bizim türbemizin etrafında da bir şehir olacak, sonra türbemiz bu şehrin ortasında kalacaktır. O zaman da Mesnevimiz şeyhlik edecektir.

¹⁷ İlyasoğlu Mercimek Ahmed, *Kabusnâme*, (Haz. A. Özkırmımlı), İstanbul, s. 223, 224.

¹⁸ Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, *Fihî Mâfih*, (Çev. M. Ü. Tarıkahya), MFV Yayınları, İstanbul 1958, s. 28, 29.

Bu yıl Mevlâna Hazretleri âdetleri olduğu veçhile çocukları ile birlikte ılıcaya gitti. Ilıcanın yanındaki Ebu'l Hasan adındaki korkunç köprüye gelince orada konakladı. Çayırıktan çıkan dehşetli bir su bu köprünün altından geçer. Su ilâhesinin bu suyun içinde olduğunu söylerler. Türkler buna "Su İssı" derler.

Mevlânâ kabuk öz ilişkisini Türk benzetmesi üzerinden yapmıştır: "Her meyvenin evveli suretten başka nedir ki, ondan sonra lezzet gelir ki lezzet meyvenin manasıdır. Önce çadır kurarlar da sonra Türk'ü konuk çağırırlar. Bil ki suretin çadırıdır, anlamın Türk'tür. Manan bil ki kaptandır, suretin gemi! Allah için şunu bir nefes için olsun bırak da şehirlinin eşeği çanını çalsın."¹⁹

"Bir gün Şeyh Selahaddin Hazretleri bağını yapmak için ücretle Türk rençberler tutmuştu. Bunu gören Mevlâna: "Efendi yani Bay Selahaddin, bağ yapımında Rum rençberler, bağ bozumunda Türk rençberleri tutmak lazımdır. Çünkü dünyayı imar etmek Rumlara, yıkmak ise Türklere mahsustur. Her şeyi yaratan Tanrı önce kâfirleri yarattı. Onlar âlemi imar etmeye çalıştılar. Sonra bu imaretlerin harap olması için Tanrı Türkleri yarattı. Onlar da çekinmeden acımadan her imareti yıkıp harabeye çevirdiler. Hâlâ yapıyorlar kıyamete kadar yapacaklar. Konya şehri de yine merhametsiz Türklerin elinde harap olacaktır," buyurdular.²⁰

Mevlânâ *Mesnevî* adlı meşhur eserinde misal olarak yer yer Türklerden söz etmiştir. Bu metinde Allah karşısında kendisini Türkmen'in köpeğine benzetmiştir: "Ben Allah'ın kılıcıyım, izinle keserim. Türkmen'in köpekleri çadır kapısında misafire yaltaklanmış ama çadır yanına yabancı biri uğrayacak olursa köpeklerden aslanlarcasına hamleler görür. Kullukta ben köpekten aşağı değilim. Allah da hayat ve kudrette bir Türk'ten aşağı kalmaz." Dil ve gönül ilişkisini ise şöyle ifade etmiştir: "Aynı dili konuşma hısımlık ve bağlılıktır. İnsan yabancılarla kalırsa mahpusa benzer. Nice Hintli ve nice Türk vardır ki dildeşdir. Nice Türkler vardır ki birbirine yabancı gibidirler. Şu halde mahremlik dili bambaşka bir dildir."²¹

Şark Klasiklerinin bir kısmında Turan'ın temsilcisi ve kahramanlığın sembolü olan Efrâsiyâb'a (Alp Er Tunga) önemli ölçüde yer verilmiştir. Nizâmî, "*Hüsrev ü Şirin*" adlı eserinde yaptığı benzetmesinde "Eğer o, ay ise biz de güneşiz! O Keyhüsrev ise biz de Efrâsiyâbız."²² demiştir. Sâdi, *Bostan*'da iki ordu arasındaki

¹⁹ Mevlânâ Celâleddin Rûmî, *Mesnevî-i Şerif*, c. 3, s. 13.

²⁰ Ahmet Eflâki, *Ariflerin Menkıbeleri* (Çev. T. Yazıcı), c. I, İstanbul 1973, s. 389, c. II, s. 74, 152.

²¹ Mevlânâ Celâleddin Rumi, *Mesnevî-i Şerif*, (Ter. V. Çelebi İzbudak), c. I, Konya 2017, s. 15, 22.

²² Hâfız, *Divan*, s. 349, 382; Nizâmî, *Hüsrev ve Şirin*, (Çev. Sabri Sevsevil), İstanbul 1986, s. 114.

mücadeleyi anlatırken “Efrâsiyâb da olsa beynini akıt. Bilirsin ki, düşman bir gün yol yürümüş, zorbalık edecek pençesi kalmamıştır.”²³

Efrâsiyâb’ı bir masal kahramanı olmaktan öte bir devlet adamı, bir komutan olarak ele alan ilk ve en önemli yazar şüphesiz İranlı meşhur şair Firdevsî-i Tûsî’dir. Ölümsüz eseri “*Şehnâme*” baştan sona İran-Turan savaşlarına ayrılmış ve başkahraman olarak Efrâsiyâb seçilmiştir. Yazara göre “Efrâsiyâb, cesur bir timsah, av gününde erkek bir aslan, savaş zamanında da bir savaş filii” gibidir. Efrâsiyâb’ın ordusu “Ovalar, üzerindeki yeşilliklere bir Perniyan kumaş (ipekten dokunmuş nakışlı atlas) gibi süslenince, Turan pehlivanları da savaşımaya hazırlandılar. Batı ülkesinin gürlü erleriyle birleşmek için Türklerden ve Çinlilerden ibaret bir ordu geldi. Bu ucu bucağı olmayan bir ordu idi. Erler o kadar çoktu ki; sanki yerden kum kaynayıp fıskırmış veya bütün ovaları karınca ve çekirge kaplamıştı. Efrâsiyâb’ın ayak basıp toz kaldırdığı yerde ova kandan bir ırmağa dönüşüyordu. İran ordusundaki kahramanların kadınları ve çocukları, intikamcı Türklerin elinde tutsak oldu.”²⁴ demiştir.

Klasik eserler içinde Türk devlet adamlarından en çok yer alan isim Gazneli Mahmut’tur. Büyük hükümdarın İndus Nehri’nden Dicle Nehri’ne kadar olan coğrafyada kurduğu Türk-İslâm hâkimiyeti, Hindistan’a yaptığı seferler ve fetihler, bilim ve sanat adamlarına yaptığı yardımlar sayesinde şark dünyasında efsaneleşmiş ve bir masal kahramanı gibi tarih ve edebiyat kitaplarında yerini almıştır.

Şair Ömer Hayyam *Rubailer*’inde Gazneli Mahmut için:

“Kime sırdaş, kime yar oldu felek?

Kıydı Mahmud'a sitem, cevrederek.

Bu şarap saltanatını, Gazneli Mahmud say.

Dinle tar seslerini, Hazreti Davut say.

Diyelim, sen Türkiye, Çin ve Mısır sahibisin.

Sana uyruk, hükmüne bağlı şu dünya dediğin.”²⁵ derken Türkiye ismini kullanması çok önemlidir.

Başta Lâmi’i-zâde Abdullah Çelebi’nin *Lâtifeler*’i olmak üzere Şark Klasikleri arasında en çok yer alan örnek kahraman Sultan Mahmut’tur. Klasiklerde yazarlar ya kendi görüşlerini yazmış veya halk arasında yayılan menkıbe ve rivayetler derlenmiştir. Bu eserlerde sultan; adaletin, iktidarın, dirayetin,

²³ Sâdî, *Bostan*, (Çev. Hikmet İlaydın), İstanbul 1988, s. 88.

²⁴ Firdevsî-i Tûsî, *Şehnâme*, (Çev. N. Lugal), c. I, İstanbul 1992, s. 501, 503, 516, 526. Efrâsiyâb’la ilgili *Şehnâme*’de çok fazla bilgi olmasına rağmen konuyu uzatmamak için kısa tutmayı tercih ettik.

²⁵ Ömer Hayyam, *Rubâiler*, (Çev. R. Şardağ), MEB, İstanbul 1990, s. 19, 29, 41.

kahramanlığın, zenginliğin, cömertliğin, safiyetin, yardım severliğin ve âlimliğin timsali olarak takdim edilmiştir.²⁶

Sultanla ilgili çok fazla yazı yazılmıştır. Birkaç örnek şöyledir:

“Başlarını feleğe dek yüceltmiş uluların hepsi de Sultan Mahmud'un huzurundaydılar.

Âlem padişahı, onlara yüz tutup her biriniz dedi, bir dilek dilesin.

O gün padişahтан şehir, mal, mülk, mevki ve rütbeye ait bir hayli şeyler istediler.

Ayaz'a nöbet gelince birisi! dedi ki: Ey güzellikte tek, hünerle çift Ayaz

Sen ne istersin? Ayaz, bir şey isterim ben, ondan başka hiçbir şey istemem. Daima padişahın okuna hedef olmayı ister dururum. Bu dileğime erersem, bu isteğimi elde edersem zerre kadar bile ızdırabım, mihnetim kalmaz dedi.

Ona, “A bilgisizlikle akıldan mahrum kalan bilgisiz” dediler. Padişahın okuna hedef olmak istiyorsun ha! Aklını, ayaklarının altında ezdin, yok ettin. Neden kendini oklara hedef etmek istiyorsun? Sonra ebediyen oklara esir olur, oklanır durursun.

Ayaz dedi ki: Ey kavim, sizin bu sırdan haberiniz bile yok. Bütün bir âlem bana hürmet edip durmada; bir de padişahın okuna hedef oldum mu işim iş artık. Çünkü padişah önce birkaç kere hedefe bakar da ondan sonra ok atar. Önce adamın canına işleyen o bakıştır. Artık sonradan alınan yara, nasıl olur da güç gelir adama? Siz, bu yolda o yarayı görüyorsunuz ama ben, padişahın bakışını görmedeyim. Önce sevgilim on kere baktıktan sonra bir yarayla nasıl olur da kendimden geçer, bu işi terk ederim?”²⁷

Sultan Mahmud'un yakınlarından birkaç veziri, Hasan Meymendî'ye: “Bugün sultan filan iş hakkında size ne söyledi?” diye sormuşlar. Meymendî cevabında: “Ne söylediği sizden de gizli kalmaz, belki size de söyler,” demiş. Köleler: “Siz memleketin başvekilisiniz, size söylediğini bizim gibilere söylemez” demişler. Meymendî: “Sultan bana bir şey söylerse o sözü başkasına söylemeyeceğime itimat ile söyler. O hâlde ne söylediğini niçin soruyorsunuz?” demiş. “Dirayet, irfan sahibi olan her zat bildiğini söylemez. Padişahın sırrını ifşa etmek insan hayatına mâl olur. İnsan kendi hayatı ile oynaması doğru değildir.”²⁸

²⁶ Lâmi'i- zâde Abdullah Çelebi, *Latifeler* (Haz. Yaşar Çalışkan), İstanbul 1994, s.104-127-129; Devletşah, *Tezkire-i Devletaşah*, s. 21; Nizâmi, *Mahzeni Esrar*, s. 89; Sâdi, *Bostan*, s. 89; Feridüddin Attar, *Mantık al Tayr*, (Çev. A. Gölpinarlı), İstanbul 1991, c. I, s. 92, 136, 139, c. II, s. 46, 84, 107, 144; Feridüddin Attar, *İlâhinâme*, (A. Gölpinarlı), Ankara 1991, s. 182, 243.

²⁷ Feridüddin-i Attar, *İlâhinâme*, s. 206, 207.

²⁸ Şeyh Sâdi Şirazi, *Bostan ve Gülistan*, (Ter. K. Rifat Bilge), İstanbul 1980, s. 435.

Şark Klasiklerinde, Türk devletleri içerisinde en çok yer alan devlet Büyük Selçuklu Devleti'dir. Selçuklu sultanları arasında klasiklerde isimleri en çok zikredilenler ise Çağrı Bey, Tuğrul Bey, Alparslan, Melikşah ve Sultan Sancar'dır. Bu sultanlardan klasik eserlerde yoğun olarak söz edilmiştir.

Nâsır-ı Hüsrev, Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'in devlet memurlarındandı ve bir müddet Çağrı Bey'in maiyetinde bulunmuş ve sarayda divan kâtipliği yapmıştı. *Sefernâme* adlı seyahatnâmesinde kısa hatıralarına ve yolculuk esnasında gördüklerine de yer vermiştir. 1045 yılı ilkbaharında Horasan emiri olan Selçuk oğlu Mikâil oğlu Çağrı Bey'den, divana ait işler sebebiyle Merv-rûd Bölgesi'ne gidip yerleşmesinden ve Faryab'dan Belh'e giderken Çağrı Bey'le karşılaşmasından söz etmiştir. Nâsır Hüsrev, yolculuğu esnasında Horasan emiri Çağrı Bey'in idâre merkezinin Merv olduğunu ifade etmiştir.²⁹

Nâsır-ı Hüsrev, seyahati esnasında Han Lencan şehrinin kapısında Sultan Tuğrul Bey'in adının yazılı olduğunu görmüştür. Nâsır-ı Hüsrev'in gözlemlerine göre Tuğrul Bey İsfahan'ı çok güzel yönetmiştir. "Şehrin tamamı mamur idi, hiçbir yerde darlık yoktu. Tanrı rahmet etsin, bu şehri alınca oraya Nişaburlu, iyi huylu, güzel yazılı, halîm, güzel yüzlü bir genci tayin etmişti. Ona Hâce Amîd derlerdi. Fazilet erbâbını sever, güzel söz söyler, kerem sahibi bir adamdı. Padişah, üç yıl halktan bir şey istememesini emretti. O da hiçbir vergi almamış, o emre uymuştu. Etrafa dağılmış olanlar da vatanlarına dönüp gelmişlerdi."³⁰ diyerek Selçukluların yönetim anlayışlarını ve başarılarının sırlarını özetlemiştir.

Şeyh Sâdi Şirâzi, Sultan Alparslan'ın vefatı ve oğlu Melikşah'ın tahta geçişi hakkında şu bilgiyi vermiştir. "Acem ilinde bir meczup, Kisra'ya şöyle demiş: "Ey Cem mülkünün vârisi! Eğer saltanat, taht Cem'e kalsaydı, sana nasıl nasip olurdu? Kârın'ın bütün hazinelerini ele geçersen, ancak bağışladığın kısmını götürmüş olursun, kalanı burada kalır.

Ne zaman ki Alparslan canını, onu vermiş olan Tanrı'ya verdi; şahlık tacını oğlunun başına giydirdiler ve onu da tahtından alıp toprağa gömdüler. Evet, dünya felaket oklarına nişangâh olduğu için, oturup duracak yer değildir. Buraya gelen kalmaz, gider. Alparslan'ın oğlu tahta çıktıktan sonra, bir gün ata binmiş gidiyordu. Bir akıllı divane onu gördü, şöyle dedi: "Baş aşağı olası, yıkılası. Bu dünya saltanatı ne tuhaf şeydir. Babası gibi, oğlu da ayağı üzengide (gitmek üzere). Dünya böyledir, çabuk geçer. Zaman vefasız, sebatsızdır, ihtiyar birisi gününü bitirince bir talihli beşikten başını kaldırır. Cihana gönül verme ki, sana yabancısıdır. Dünya çalgıcıya benzer. Her gece başka bir evde geceler. Her gece

²⁹ Nâsır-ı Hüsrev, *Sefernâme*, (Çev. A. Tarzi), İstanbul 1988, s. XI, XII, 3, 149.

³⁰ Nâsır-ı Hüsrev, *Sefernâme*, s. 142, 143,

başka birisinin koynunda yatan kadın dilber de olsa aşka, gönül vermeye layık değildir. Bu yıl, köy senin iken iyilik yap; çünkü gelecek yıl köy başkasının olacaktır.”³¹

Selçuklu Sultanı Melikşah klasik eserlerde en fazla övülen hükümdarlardan birisidir: “Sultan Celâleddin Melikşah, Emir Ebu Şüca Alp Arslan’ın veliahdıdır. Selçukî hanedanının kıymetli bir melikidir. Onun zamanında memleket, süslenmiş bir gelin gibiydi. İnsanların onun devrinde gördükleri refah ve saâdet tâ Âdem Peygamber zamanından bu güne kadar hiçbir devrinde görülmemiştir. Mekke ve Medine’de Sultan Melikşah’ın namına hutbe okunmuş olduğunu söylerler. Tanrının Sultan Melikşah hakkındaki inayetlerinden biri, ona dünya ve ahiret efendisi olan Nizâmülmülk gibi bir veziri göndermesidir. İlimde, adalette ve hayır işlemede onun gibi yüce bir vezir gösterilemez. Sultanın ömrünün ve devletinin son günlerinde Nizâmülmülk’e olan vaziyeti değişti, Sultanın büyük hanımı olan Terken Hatun, Ebul Ganâim Tâcülmülk Farisi’yi yetiştirmişti. Onun vezir olmasını sultandan temin etti. Tâcülmülk bir sene, dört ay hakkı ve liyakati olmaksızın vezirlik yaptı. Nihayet, Bağdat’a hücum sırasında, Nihâvent hududunda melâhîde (dinsiz, kafir) güruhu, Nizâmülmülk’ü şehit ettiler. Nizâmülmülk’ün azli Sultan Melikşah’a uğurlu gelmedi. Sultan da o hal esnasında Bağdat havalisinde Nizâmülmülk’ün şehit edilmesinden kırk gün sonra rahmeti rahmana kavuştu.”³²

Feridüddin Attar, Nizâmülmülk ölüm anındaki durumunu şöyle hikâye etmiştir: “Nizâmülmülk ölüm haline gelince dedi ki: Ya rabbi, gidiyorum, elimde ancak hava var! Ey yaratıcı, ey rabbim, ben senden bahsedene kimi gördümse, ne çeşit ahdederse etsin, sözünü satın aldım, ona yardımda bulundum, ona dost oldum. Seni satın almayı öğrendim, fakat bir gün olsun seni, kimseye satmadım. Bunun hakkı için, sen dostu olmayanların dostusun. Bana yardım et, son nefesimde beni satma. Ya rabbi senden başka kimse olmayacak, öyle bir an gelecek. O anda bir soluk bana dost ol, yardım et. Tertemiz dostlarım, gözleri kan ağlayarak toprağımdan el çektikleri zaman. Sen lütfet, bana el ver de hemencecik lütuf ve ihsan eteğini tutayım.”³³

Devletşah “*Tezkire*”sinde, şair Mevlâna Âmâki’yi anlatırken sözü Sultan Sancar’a getirmiştir. “Sultan Sancar’ın menkıbelerine yücelik ve iyiliklerine gelince, bunlar güneşten daha vazıhtır. Bu devlet ve meymenet sahibi fakara

³¹ Şeyh Sâdi Şirazi, *Bostan*, s. 70.

³² Devletşah, *Tezkire-i Devletşah*, (Ter. N. Lugal), Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1977, c. 1, s. 95, 96.

³³ Feridüddin Attar, *Mantık al- Tayr*, c. II, s. 215, 216.

muhibbi, adaletli, melek fıtratlı bir padişah idi. Yetmiş altı sene ömür sürdü ve altmış sene Turan ve İran'ın müstakilen padişahlığını yaptı. Bunun yirmi senesi babasının ve kardeşlerinin niyabetiyle ve kırk senesi de sultanlıkla geçmiştir. Tarih-î Âli Selçuk şu vakayı kaydeder: "Ben Râdegan'da ekseriya Sultan'ın yanında bulunurdum. Gözümle gördüm. Bir serçe, Sultan'ın savabının üzerinde yuva yapmış ve yumurtlamıştı. Oradan göç etmek zamanı geldiği vakitte Sultan, ferraşına yiyecek içecek tahsis edip orada bıraktı ve o serçenin yavrularını besleyip uçuruncaya kadar, savabını kaldırmamasını, olduğu gibi muhafaza etmesini emretti. Bundan maksadı, o serçenin perişanlığını reva görmemesiydi. Tabii böyle bir padişah hayırla yâd olunur ve ilelebet hayr ile yâd edilecektir."³⁴

"Sultan Sancar zamanında yaşayan, onu metheden onun lütfu ve ihsanına nail olan şairler şunlardır: Edîb-i Sâbir, Reşidüddin Vatvat, Abdülvâsi-i Cebelî, Enverî Hâverânî, Ferd-i Kâtip, Melik İmad-ı Zezenî, Gaznevî ve Mihisti önemli şairlerden idi. Mevlânâ Ebû Zekeriya-i Kûfi *Suverü'l Ekâlim* kitabında şöyle anlatıyor: "Sultan Sancar, Bağdat'ı aldıktan sonra Samarra üzerine yürüdü. Samarra Câmî'sinde bir mağara vardı. Şiiler, İmam Muhammed Mehdi'nin bu mağaradan çıkacağına inanırlar; Cuma namazından sonra mağaranın kapısında altın eyerli olan bir at bulundurlardı ve "Ya İmam, bismillah" derlerdi. Sultan bu hali gördü ve orada bulunan Şiilere bundan maksat nedir diye sordu. Sonra Şiilere: "Bu at bende emanet kalsın ne zaman İmam zuhur ederse teslim ederim, dedi. Derler ki sultanın bu hareketi pek uğur getirmedi. Onun bu hürmetsizliği, sultanın tabiatının zarafeti olmak cihetinden hoş görüldü. Fakat birçokları bunu beğenmediler. Saltanatının son günlerinde de âlimlerin, zahitlerin tahsisatını kesmiştir. Bu da devletin zevalini hazırlayan sebeplerden biri oldu. Guzlar onun üzerine hücum ettiler. Bir müddet onların elinde mahpus ve mukayyet kaldı."³⁵

Molla Câmî, Sultan Sancar'ın şairi Muizzi'yi anlatırken sultandan söz etmiştir: "Muizzi, sultanın methiyecilerindendir. Muizzi mahlasını bu sultana intisabından dolayı takınmıştır. Bir gün Sultan Sancar, çadırının içinden ok atarken şair dışarıda duruyormuş, ok ansızın yanlılıkla üzerine gelmiş ve hemen orada can vermiştir."³⁶

Nizâmî, "*Mahzen-i Esrar*"da Sultan Sancar'la ihtiyar bir kadının hikâyesini anlatmıştır. "Gadre uğramış ihtiyar bir kadın, bir gün Sultan Sancar'ın eteğinden yakaladı. Ey Sultan! dedi. Senden pek az iyilik görenlerdenim. Fakat her yıl yeni bir zulmüne şahit oldum. Köyüme sarhoş bir şihne gelmiş. Kaç defadır yüzüme

³⁴ Devletşah, *Tezkire-i Devletşah*, s. 103.

³⁵ Devletşah, *Tezkire-i Devletşah*, s. 104, 105.

³⁶ Molla Câmî, *Baharistan*, s. 224, 225.

tokat attı. Türlü zulümleriyle bana nefes aldırıyor. Bana zulmü yapan şihne (askeri vali) benim namusuma senin de adaletine el uzatmıştır. Bak şu yaralı göğsüm dayaktan çürüdü. Yetim malı yemek adalet değildir. Bu töreden vazgeç ki şerefli insanlara yaraşmaz. Sen kul olduğun halde şahlık davası güdüyorsun. Hayır, şah değilsin. Çünkü kendin hiç kullanmamışsın. Şah ülkenin işlerini düzenlemeli, halkın başında bekçilik etmelidir. Hâlbuki sen ülkenin altını üstüne getirdin. Türklerin devleti yücelik mertebesine erişince memlekette adalet, sevgi yer tutmuştu. Sen ise adaletsizliği korudun, demek ki sen Türk değil çapulcu bir Hindu'sun. Senin yüzünden saadetin yuvası harap oldu. Senin elinden köylünün harmanı ekinsiz kaldı. Ölüm yaklaşmadan önce aklını başına topla. Elinden gelirse bir adalet kalesi yap. Senin göstereceğin adalet, yarınki hayatına ışık saçan bir kandil, bugün de yarın da sana yoldaş olacaktır. İhtiyar kadınları iltifatlarınla sevindir. Bu sözü bir kadından dinle de aklında tut. Pençeni biçarelerin tepesinden kaldır ki yaşlıların nacaklarını yemeyesin. Böyle bir köşeden daha ne kadar oklar savuracaksın. Sen cihan kalelerini açmak için bir anahtar olarak geldin, zulüm için yaratılmadın. Cefayı azaltmak için seni şah seçtiler. Başkaları yara açsa da sen merhem olacaksın. Zayıfların âdeti sana nazlanmak, senin âdetin ise onları okşamaktır. Kulağını iyi aç, şu birkaç zavallının dileğini yerine getir. Horasan ülkesinin padişahı olan Sancar bu sözlere değer vermediği için zararlı çıktı. Bu devrede adalet yeryüzünden kalkmış, sanki Simurg kuşunun kanatları arasında vatan tutmuştur. Artık şu toprak üstünde neşeden bir eser, şu gök kubbe altında utanma denilen bir şey kalmadı. Kalk, Ey Nizâmî! Şimdi bol bol ağla, gönüllere kan doldu, kan ağla."³⁷

Devletşah "Tezkire"sinde Sultan Sancar'ın ölümü hakkında: "Oğuzların eline düştüğü vakit Sultan Sancar'a, böyle muazzam bir saltanatın nasıl perişan olup bu hale geldiğini sordular. O da cevaben büyük işleri küçük adamlara ve küçük işleri büyük adamlara verdiğimden. Çünkü küçük adamlar büyük işleri yapamadılar ve büyük adamlar da küçük işleri yapmaya tenezzül etmediler. Bunu bir şerefsizlik saydılar. Her iki cihetten işleri kötüleşti. Memleket sarsıldı. Devlet ve ordu bozuldu."³⁸

Feridüddin Attar, "İlâhinâme" adlı eserinde, Sultan Sancar ile Abbase-i Tûsî arasındaki diyalogu nakletmiş ve onun ağzından Sultan'a öğütler vermiştir.³⁹

Şeyh Sâdî Şirâzi, şarkın şaheseri "Bostan" adlı eserinde doğu toplumlarına ait efsaneleri edebi bir üslupla derlemiştir. Metinleri ise genellikle Türk sultan ve

³⁷ Nizâmî, *Mahzen-i Esrar*, s. 90, 91, 92.

³⁸ Devletşah, *Tezkire-i Devletşah*, s. 282.

³⁹ Feridüddin Attar, *İlâhinâme*, s. 215, 216.

hükümdarlarına ait hikâyeler arasından özenle seçmiştir. Örneğin, Sultan Tekiş ile Köleleri adlı hikâyeye ve Tuğrulşah'ın Hindu bekçisi ile ilgili hikâyesine yer vermiştir. Sultan Kızıl Aslan hakkında ise "Padişah da tanrının bir kuludur" başlığı altında Sultan Kızıl Aslan'ı emsal göstermiş ve Kızıl Aslan'la Danışmanı hikâyesine yer vermiştir. Salgurlu Atabeyi Sultan Tekle'nin hikâyesini ise yine bir ibret vesikası olarak kayıtlara geçirmiştir."⁴⁰

Hâfız "*Divan*"ında "Seher vakti doğu padişahı, bütün padişahlığımla beraber Turanşah'ın kuluyum diyordu, ne de hoşuma gitti bu sözü ya!" diyerek Turanşah'a itaatten duyduğu mutluluğu ifade etmiştir. Hâfız bir dostuna "Mademki yokluktan bahsetmeyi bilmiyorsun. Bari vezirlik sebebiyle Turanşah'ın makamını elden bırakma, vezirin mülazemetini (yakınlık, dostluk) terk etme" öğüdünü vermiştir. Yine Turanşah için "Devrin âsafı,⁴¹ cihanın canı, Turanşah bu dünya tarlasına hayır tohumundan başka hiçbir şey ekmedi"⁴² demiştir.

Nizâmî ise eserini ödüllendiren, kendini destekleyen Sultan Tuğrul Aslan'ı adeta yere göğe sığdıramamaktadır. "Genç padişah, genç talihli padişah- ki tacı ile bahtiyar oldu- mânâ ikliminin sultanı, madde âleminin hükümdarıdır. Mülkün ilticagâhı olan, Şahinşah Tuğrul, cihanın sahibi, âdil bir sultandır. Padişah Tuğrul,- ki yeryüzünün Dârâ'sı (hükümdarı) devletin hamisi ve seha (cömertlik) deryadır - soydan padişah gelmiş ve Aslan'ın yerine tahta oturmuştur.

Ben, bu hazinenin kapısını açıyor, bu binanın temelini kuruyordum. Tuttuğum işte talihim mübarek idi. Felek de: "Tebrik ederim, yardımcın benim" diyordu. Mademki kitabın falına böyle bir talih çıktı, kendi işi gibi benim de işimi yoluna koyacaktı. Zira bir eser, şahane bir talihe sahip olunca, ünü ile bir sultan gibi cihanı tutsa layıktır. Ruhumun maşuku olan bu kitabı, az bir müddet içinde bitirmiştım. Takdim hususunda gecikmemin sebebi, padişahın işlerini bitirmesini beklemek olmuştur. Onun haşmeti otağını göklere yükseltir, otağı Ceyhun'dan öteye sıçrar. Yedi ülkeyi fethederek kendine baş eğdirir, dokuz feleğin başını bir çemberin içine sokar. Ona bazen hakan ve Çin haracını gönderir, bazen de Kayser din cizyesi yollar. Allah'a hamd olsun ki kem gözden saklanacak bir haşmet ve saltanatı vardır. Bir ananın şefkatinden evladına tütsü yapması gibi ben de ona seher dualarını gönderdim.

⁴⁰ Şeyh Sâdî Şîrâzî, *Bostan*, s. 18, 19, 45, 46, 69, 70, 251, 294.

⁴¹ Âsaf, Hz. Süleyman'ın veziridir. Adaletin sembolü olarak bilinir.

⁴² Hâfız, *Divan*, s. 339, 493, 529.

Allah'ım kâinatta hayat buldukça, felek döndükçe, dünya durdukça, cihanı yalnız bu padişaha mahsus kıl! Feleği bu ülkeler fatihinin yardımcısı yap, sağlığından ve gençliğinden onu faydalandır. Ona her şeyden daha fazla ömür ihsan et. Devlet, onun yanından uzak kalmasın, taç onun başına konmadan parıldamasın.”⁴³

Nizâmî kıymetli eseri “*Hüsrev ü Şirin*”i sanki Türk sultanları adına kaleme almış gibidir. Eserinin giriş bölümü Selçuklu atabeylerine övgülerle doludur. “Atabek-i Âzam Şemseddin Ebû Cafer Mehmed İbn-i İldeniz Hakkındaki Medhiye” başlığı altında sultana abartılı methiyeler düzmüştür. “Tarihin mübarekliği ve fırsatın bahsettiği kuvvetle söze bir kıymet verdim ve kalemi ele alarak padişahın adına yazmaya başladım. Atabek-i Âzam, bütün padişahların ulusu, kâinatın yüce sultanıdır. O, padişahın maiyetinde olması bakımından-kaşın başta bulunması gibi- çifttir, mevki yüksek olması bakımından da-baş gibitektir. Devrin hâkimi olan ve cihandan zulüm feryadını kaldıran Atabek-i Âzam Ebû Cafer Mehmed ki sehası (cömertliği) ile Mahmud'u Gaznevî gibi şöhreti Horasan'ı tutacaktır. O, cihanı aydınlatan güneş gibi bir cihangirdir. Her ülkede kendini göstermiş, kendisine eş olmak sevdasına kapılanı, bir şimşek gibi yakmıştır.

Allah onun başından bir tek saçını eksik etmesin! Bu mazhariyette bir insan hiçbir anadan doğmamıştır. Habeşistan'dan Çin'e kadar bu kudretle ülkeler feth olunmuştur. O, Irak'ta kadehe şarap koyarken, heybeti Rum'a ve Şam'a düşmüştür. Siyah putu, Rum'un başında zafer dişleri ile bir mum gibi çignemiş ve Rum askerini-Türk askerinden daha çok olduğu halde- keskin kılıcı ile kendine köle yapmıştır. Onun av sahası Ehbaz ve Derbent'tir. Baskın yaptığı ülkeler de Harzem ve Semerkant'tır. Gence'den Huzistan'a kadar kim fethedebilmiştir. Umman'dan İsfahan'a kadar kim sahip olmuştur. Allah'ım bu parıltı, bu saltanat, ayın yüzünden kaybolmasın! Bu taç bu padişahın başından düşmesin! Herhangi bir şeyi ki o arzu etmemiştir, öd ağacı da olsa, ateşte yansın. Herhangi bir kimse ki ona karşı başkaldırır, şeker olsa da suya düşüp erisin. Herhangi bir gönül ki ona dargındır, bahar da olsa hazana dönsün. Herhangi bir şahıs ki, ona buğz eder, hazine de olsa yerin dibine batsın.

Aynı şair İldenizoğulları Atabeyi “Padişah Muzafferüddin Kızıl Aslan'ın Methine Dair” bölümünde bu defa da bu sultan için methiyeler yazmıştır. Meşrikin padişahu olduğu halde, mağribi himayesi altına almıştır. Kızıl Aslan- ki onun tacı ayın üstündedir- mehdi gibidir. Mührünü bir kere muma basarsa,

⁴³ Nizâmî, *Hüsrev ü Şirin*, s. 17-20.

Çin'den haraç Rum'dan cizye alır. Eğer isterse gül renkli keskin kılıcı ile Habeşistan'dan Aras Nehri'ni akıtır. İlâhî bir yardıma mazhar olursa Hindistan'da siyahî namına bir şey bırakmaz. Yeryüzü yedi ülkedir, eğer yetmiş de olsa idi, onun toprağı olmadıkça değersiz kalırdı. Düşman onun kılıcından şeytan gibi kaçar, çünkü o kılıç, kime inerse bir daha kalkmaz. Kılıcının parlaklığı, nilüfer çiçeği gibi Dicle'nin ve Nil'in sularını sönük bırakmıştır. Halkın söylemek istediği dilekler için kapısını ardına kadar açmıştır. Hazar'ın fakirinden, Rum'un zenginine kadar hiç kimse onun kerem deryasından mahrum kalmamıştır. Sevgisi ile gazabının arası bir karınca ayağı kadardır, başı ile gök arasındaki mesafe ise kıl ucudur."⁴⁴

Nizâmî, "Kitabın Düzenlenmesi ve Adaletli Sultan Behramşah'ı Övme Yolunda Birkaç Söz" bölümünde Mengücek oğullarından Fahrettin Mübarekşah'a iltifatlarda bulunmuştur. "O Sultan ki varlığın dileğidir. Maksat ayeti onun vafında, ona indirilmiştir. Felek taçlı ve Süleyman mühürlü Şah, ufukların kıvancı, Melik Fahrettin o ilimden taze fetihler göstermiş, kalemden yeni ülkeler açmıştır. İshak'ın sancağı onun himmetiyle yükselmiştir. Onu istemeyen varsa ancak İsmailî zındıktır (sapıktır). Cihan mülkünü halka bağışlar, hem "Ermeni" hükümdarı, hem "Rum" şahıdır. Saltanat tahtının şerefi, hilafet postunun ulusudur. Rum diyarının fatihi Ahbaz'ın galibidir. Bütün insanlardan daha bilgin, daha adaletli bütün cömertlerden daha ikramlı ve vergilidir."⁴⁵

Şairimiz bu kadar övgüden sonra sultanlardan beklediği ihsanları almayı hak etmişti. "Bütün vaktini uğruna sarf edip kitabı bitirdikten sonra idrak ve irfan sahiplerinden tebrik mektupları gelince "Akıl için yol birdir." sözünü hatırladım. İçinde güneş kadar parlak fikirlerin gizlendiği bu kitabı benden bin rica ve minnetle satın aldılar, onu şerefine göklere yükselttiler. O eserin bedeli olarak da bana o kadar mal mülk verdiler ki inanamaz oldum. Top top nefis kumaşlar ki, miskten başka bir koku görmemiş, şahane yürüyüşlü soylu bir at ki, altın gemli elmas gerdanlıklı. Beni taltif hususunda hazinelerden bahsolunuyor, on köle, beş cariye verilmesi söyleniyordu ki cihan pehlivanı bu cihandan göçtü."⁴⁶

Ancak yerine geçen sultanın kardeşinin davetiyesi eline ulaşınca hızla saraya gitti ve padişahın huzuruna kabul edildi. Sultanın meclisindekileri, konuşmalarıyla katılarak güldürüyor, bazen bulutlar gibi ağlatıyordu. "Padişah şiiirlerimi dinledikçe hoşlanıyor zevk içinde kalıyordu. "Hüsrev ve Şirin" bahsine gelince, padişah elini omuzuma koydu, bana o kadar iltifat etti ki

⁴⁴ Nizâmî, *Hüsrev ve Şirin*, s. 20, 23, 27, 28.

⁴⁵ Nizâmî, *Mahzen-i Esrar*, s. 37, 38.

⁴⁶ Nizâmî, *Mahzen-i Esrar*, s. 37, 38.

mahcubiyetimden eridim, bittim. İnci dizisi gibi eser meydana getirmişsin. Sanat hususunda sözün hakkını vermişsin. Pek çok tetkikât yapmış, eser ile tarihimizi yenilemişsin. Bu kadar şirin bir süvari olan ve güzel bir duvağa bürünen bir gelini mademki bize takdim ediyorsun, sana ne mükâfat verelim. Sana bir geçim vasıtası vermek hem bana, hem kardeşime anamızın ak sütü gibi helal oldu! Bu bizim üzerimize artık farzdır.”⁴⁷ diye iltifatlardan sonra sultan yazara saydıklarından ve istediklerinden daha fazlasını vermiştir.

Türk tarihine ve toplumuna dair en ayrıntılı bilgileri Devletşah, *Tezkire*'sinde vermiştir. Üstad Ezrâkî'yi anlatırken Selçuklu Sultanı Toğansah'a özel bir yer ayırmıştır. “Selçuklu hanedanı içinde bu padişahdan daha ziyade istidat sahibi bir padişah gösterilemez. Üstad Ezrâkî, Toğansah namına birkaç eser telif etmiştir. Ameli hikmet ve nasihatler hakkında yazılmış olan *Sinbad-nâme*'nin onun eserlerinden biri olduğunu söylerler. Sultan Toğansah iyi niyetli ve temiz ahlaklı bir padişahtı. Hükümet merkezi Nişabur'du. Nişabur'da Nigaristan adında dört köşk ve dört bahçe yaptırmıştı. Bugün o yerler, Nişabur Mahallesi dâhilindedir. O binaların bakiyelerine Tell-i Doğansah diyorlar. Sultan Toğansah gençliğinde İbrahim b. Yinal ile muharebe etti ve onun eline esir düştü. O siyah yüzlü, kör kalpli, onun dünyayı gören gözlerini harap etti. Toğansah'ın dayısı olan Tuğrul Bey, İbrahim Yinal'ı bu intikamla öldürdü.”⁴⁸

Yazar Ebu'l-Mefâhir, Râzî'yi anlatırken, Sultan Gıyaseddin Muhammed b. Melikşah'tan söz etmiştir. “Sultan Gıyaseddin Melikşah, dindar, başarılı ve saadet sahibi bir padişah idi. Kardeşi Berkyaruk ile arasında düşmanlık hâsıl oldu ve bu sıralarda Berkyaruk öldü. İran saltanatı Muhammed'e kaldı. Muhammed on iki sene adaletle hüküm sürdü. Âlimlere çok hürmet ederdi. Din, mezhep ve şeriat hususlarında çok mutaassıp idi. Nerde mezhebi kötü bir kişi işitse hemen onu yok etmeye çalışırdı. Onun İslâmiyet'e hizmetlerinden birisi, sapkınların kökünü kazımak oldu. Şahdiz Kalesi'ni fethetmiş, Abdülmelik b. Attaş'ı oradan aşağı indirerek bir öküze bindirmiş ve İsfahan'ın bütün pazarlarını, sokaklarını dolaştırdıktan sonra feci bir şekilde öldürmüştür. Bunun için Müslümanların çok duasını almıştır.”⁴⁹

Devletşah, Selçuklu sultanlarından başka Harzemşahlar'dan da söz etmiştir. Sultan Alaaddin Tekiş için “Tekiş'in saltanatı çok yükseldi, yüksek derecelere çıktı. Bütün Horasan'ı zaptetti. Hayır ve hasenat sahibiydi. Sezvar Câmî'sini o yaptırmıştır. Hâce Alaaddin Ata Melik-i Cüveyni, *Tarih-i Cihangüsa*'sında şöyle

⁴⁷ Nizâmî, *Hüsrev ve Şirin*, s. 413-418.

⁴⁸ Devletşah, *Tezkire-i Devletşah*, s. 125, 126.

⁴⁹ Devletşah, *Tezkire-i Devletşah*, s. 118, 119.

rivayet ediyor: Tekiş Han, Irak'a gitti ve efendizâdesi olan Tuğrul b. Arslan Selçuk-i ile Rey sahrasında harbe tutuştu. Tuğrul isminden ve nesebinden bahsetti. Nihayet esir olana kadar harp etti. Onu Tekiş'in huzuruna getirdiler. Tekiş ona "Bu kadar cesaret, şecaatine ve silahlı kuvvetli bir orduya malik olmana rağmen ne oldu ki bu kadar kolay esir oldun." diye sordu. Tuğrul olayı talihsizlik olarak açıkladı. Tuğrul Selçuklu hanedanının son meliklerdendir. Tuğrul'un katlinden sonra, 1165'te saltanat, Selçukilerden Harzemşahlar'a intikâl etti. Sultan Celâleddin-i Harzemşah ise, mert, çok cesaretli, güzel yüzlü ve boylu poslu bir adamdı. Babası Sultan Muhammed Harzemşah Moğol askerine mağlup olduğu vakit, o da Kâbil tarafına gitmişti. Cengiz Han'la girdiği mücadeleyi kaybetti. Ölüm sebebi ise tartışmalıdır."⁵⁰

SONUÇ

Şark Klasiklerinden yaptığımız küçük bir taramada yazarların Türkler ve Türk devlet adamları hakkında genellikle olumlu bilgiler verdikleri görülmüştür. Türk erkekleri daha çok kahramanlığı, savaşçılığı, cesareti ve yağmacılığı ile anılmıştır. Mesela Mevlânâ Türklerin savaşçılığı için "Türk sağ oldukça mutlaka kendisine bir otağ bulur. Ne mutludur ki o Türk ki savaşa girer, atını ateşler dolu hendeğe bile sürer. Savaş Türklerin işidir, nazenin kadınların değil" demiştir. Savaşlarda Türklerin zafer kazanması ve yağmacılığı korku ve övgü sebebi olmuştur.

Göçebe Türkler ise daha çok eleştirilmiştir. Mevlânâ bağ yapımında Rumları, bağ bozumunda Türklerin çalıştırılmasını tavsiye etmiştir. Nizâmî ve Hâfız Türkmenlerin yağmacılığına vurgu yapmıştır. Saray hizmetlerinde itaat Türklerin istihdam edilmesi tavsiye edilmiştir.

Yazarlar Türk hanımların güzelliğinden de söz etmiştir. Özellikle Çiğil, Bulgar, Tatar ve Oğuz hanımlarının güzelliği yazarların dikkatini çekmiştir. Güzel hanımlar saraylara layık görülmüş, güzel kadınlar kâküllerini Türkler gibi kıvrımıştır. Hâfız Türk güzellerin şerrinden rabbine sığınmış. Güzeller, Molla Câmi'ye "Allah keşke ay gibi güzel Türk hanımlarını yaratmasaydı" dedirtmiştir. Türk güzelleri avcılar gibi avlarını avlamış ve erkeklerin canını yakmıştır.

Klasik eserlerde Türk devlet adamlarından Efrâsiyâb, Gazneli Mahmut, Sultan Tuğrul, Çağrı Bey, Alparslan, Melikşah ve Sultan Sancar gibi önemli isimler ve öyküleri çok yer tutmuştur. Türk sultanları, adaletin, iktidarın, dirayetin, kahramanlığın, zenginliğin, cömertliğin, safiyetin, yardım severliğin ve âlimliğin timsali olarak takdim edilmiştir. Hatta zalim bir sultanın Türk değil

⁵⁰ Devletşah, *Tezkire-i Devletşah*, s. 184, 235.

ancak Hindu olabileceği iddia edilmiştir. Türk devlet adamları; meymenet sahibi, fukara muhibbi, adaletli, melek fıtratlı idiler. Türklerin devleti yücelik mertebesine erişince memlekette adalet, sevgi yer tutmuş, şehirler mamur ve insanlar zengin olmuştur. Türk devlet adamları alim ve sanatçıları korumuş ve bilimsel faaliyetlere destek olmuştur. Sultanların devleti Ehl-i Sünnet çerçevesinde yönetmeleri hep takdir edilmiştir.

Türk devlet adamları, bilim adamı ve sanatçılara sınırsız, ölçsüz destek sağlamış ve onları himaye etmişlerdir. Buna karşılık şairler ve sanatçılar sultanlara ve beylere övgüler yağdırmıştır. Hatta küçük Türk beyleri bile dünya sultanı gibi takdim edilmiştir. Mesela bir bey için “Onun haşmeti otağını göklere yükseltir, yedi ülkeyi fetih ile kendine baş eğdirir, dokuz feleğin başını bir çemberin içine sokar. Ona bazen hakan ve Çin haracını gönderir, bazen de Kayser din cizyesi yollar.” şeklinde mübalağalı methiyeler yapılmıştır. Sanatçılar eserlerini sultanlara ithaf edip sunarak, saraydan nafakalarını temin etmiş ve hükümdara ve saraya yakın olmakla hatta sultanın adamı olmakla övünmüştür.

Yazarların bir kısmı eserlerinde kendilerinden önce yazılan tarih kitaplarından elde ettikleri bilgileri de kullanarak Türk tarihinin bazı bölümlerine ait ayrıntılı bilgiler vermiştir. Klasik eserler Türklerle ilgili menkıbe ve kıssalarla zenginleşmiştir. Bu menkıbevi bilgiler Türk tarihi için kaynak olarak kullanılabilir. Klasik eserler Türkçe’ye çevrilmiş ve yayınlanmıştır. Bu eserler okunurken Türklere ait rivayet ve vurgulara dikkat edilirse, eserlerden tarihimiz ve kültürümüz adına daha çok yararlanılabilir.

KAYNAKÇA

- Ahmet Eflâki, *Âriflerin Menkıbeleri*, (Çev. T. Yazıcı), c. I, II, MEB, İstanbul 1973.
- Banarlı, Nihat Sami, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, MEB, İstanbul 2014.
- Çetindağ, Yusuf, "Şark Klasikleri ve Özellikleri," *Dergah*, Vol. 16, No. 191, Jan. 2006, 9-15.
- Çıkla, Selçuk, "Doğu Klasiklerinin Genel özellikleri, Tesir Alanları ve Yeniden Yayınında Dikkat Edilmesi Gerekenler," *Doğu Araştırmaları*, Yıl 2012, Cilt 1, Sayı 9, s. 58, 59.
- Çıkla, Selçuk, "Unutulan Hazineler Doğu Hikayeleri," *Dil ve Edebiyat Dergisi*, Temmuz 2009, S. 68 -71.
- Devletşah, *Tezkire-i Devletşah*, (Çev. Necati Lugal), Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1977.
- Feridüddin Attar, *İlahinâme*, (Çev. A. Gölpınarlı), MEB, Ankara 1991.
- Feridüddin Attar, *Mantık al- Tayr*, (Çev. A. Gölpınarlı), MEB, İstanbul 1991.
- Feridüddin Attar, *Esrarnâme*, (Çev. M. Kanar), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2017.
- Firdevsî-i Tûsî, *Şehnâme*, (Çev. N. Lugal), c. I, MEB, İstanbul 1992.
- Hâfız Şîrâzî, *Divan*, (Çev. A. Gölpınarlı), MEB, Ankara 1985.
- İlyasoğlu Mercimek Ahmed, *Kabusnâme*, (Haz. A. Özkırmı), Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul tarihsiz.
- İnalcık, Halil, *Şair ve Patron*, Doğu Batı, Ankara 2003.
- Köprülü, Fuad, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Akçağ Yayınları, Ankara 2003.
- Lâmî-i-zâde Abdullah Çelebi, *Latifeler* (Haz. Y. Çalışkan), MEB, İstanbul 1994.
- Mevlânâ Celâleddin Rûmî, *Mesnevi-i Şerif*, (Ter. V. Çelebi İzbudak), c. I, II, III, IV, V, Konya BŞB Yayınları, Konya 2017.
- Mevlânâ Celâleddin Rûmî, *Fihî Mafih*, (Çev. M. Ü. Tarıkahya), MFV Yayınları, İstanbul 1958.
- Molla Câmi, *Baharistan*, (Ter. K. Rifat), Meral Yayınları, İstanbul 1970.
- Nâsır-ı Hüsrev, *Sefernâme*, (Çev. A. Tarzi), MEB, İstanbul 1988.
- Nizâmî, *Mahzen-i Esrar*, (Çev. M. N. Gençosman), MEB, İstanbul 1990.
- Nizâmî, *Hüsrev ü Şirin*, (Çev. Sabri Sevsevil), MEB, İstanbul 1986.
- Ocak, Ahmet Yaşar, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler*, TTK, Ankara 1997.
- Ömer Hayyam, *Rubailer*, (Çev. R. Şardağ), MEB, İstanbul 1990.
- Şeyh Sâdi Şîrâzî, *Bostan ve Gülistan*, (Ter. K. Rifat Bilge), İstanbul 1980.